

УДК 343.14(477):168.3

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗАНЬ З ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Аліса ПАНОВА,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Наталія СКІДАН,

студентка Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням, пов'язаним із використанням показань з чужих слів як доказу у кримінальному провадженні України. У цьому дослідженні визначено коло наявних проблем та запропоновано шляхи їх вирішення, а також висловлено пропозиції щодо удосконалення національного законодавства з урахуванням досвіду США та Англії.

Ключові слова: докази, доказування, показання, показання з чужих слів, допустимість доказів.

USING OF TESTIMONIES ACCORDING TO THE STRANGER STORIES IN CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Alisa PANOVA,

PhD in Law, Assistant at the Department
of Criminal Procedure and Investigative Activities of
Yaroslav Mudryi National Law University

Natalya SKIDAN,

Student of the Investigation and Criminalistics Institute
of Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The article is devoted to the pressing questions related to the use of hearsay evidence as a proof in criminal proceeding of Ukraine. In this research the circle of existent problems is considered and the ways of their decision are suggested. The propositions of improvement of national legislation, taking into account experience of the USA and England, are stated.

Key words: evidence, proving, testimony, hearsay evidence, admissibility of evidence.

Постановка проблеми. Положення, що становлять інститут показань з чужих слів ("hearsay") містяться у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох зарубіжних країн, а з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у 2012 році отримали своє нормативне закріплення й у вітчизняному законодавстві. Проте норми ст. 97 КПК України, які стосуються, зокрема, можливості використання показань з чужих слів як доказів є неоднозначними та такими, що потребують суттєвого аналізу, що підтверджується відсутністю єдності судової практики щодо визнання показань з чужих слів допустимими доказами. З огляду на це проблема, що розглядається, потребує ґрунтовного наукового аналізу, зокрема виявлення переваг та недоліків правової регламентації інституту показань з чужих слів та надання пропозицій щодо усунення законодавчих прогалин, які існують на сьогодні, що забезпечить справедливості кримінального провадження та використання у доказуванні допустимих, достовірних відомостей як доказів.

Стан наукових досліджень. Питаннями використання показань з чужих слів у кримінальному провадженні України займалися такі вчені, як: Д.І. Бідняков, Р.С. Белкін, В.В. Вапнярчук, Ю.М. Грошевий, В.В. Король, Г.Р. Крет, В.М. Лушпієнко, А.О. Ляш, М.А. Погорєцький, Т.В. Садова, М.С. Строгович, І.Л. Чернега, О.Г. Шило та інші.

Метою статті є дослідження наявних проблем щодо використання показань з чужих слів як засобу доказування у кримінальному провадженні України та відшукання шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Інститут показань з чужих слів вперше отримав своє нормативне закріплення із прийняттям КПК України у 2012 році, у зв'язку з цим під час його застосування виникає велика кількість питань як теоретичного, так і практичного значення. Така ситуація зумовлюється специфічністю правової природи цього процесуального джерела доказів, його винятковістю та можливістю використання лише за певних умов, які закріплені законодавцем у ст. 97 КПК України.

Так, у науці кримінального процесу можна виокремити декілька позицій щодо доцільності і можливості існування інституту показань з чужих слів у кримінальному провадженні України. Прихильники першої позиції зазначають, що такий інститут є необхідним та законним; другі ж вимагають виключення ст. 97 КПК України як такої, що суперечить Конституції та законодавству України, а також чинним міжнародним договорам, і навіть вносили відповідний законопроект до Верховної Ради України; треті зауважують, що положення цієї статті мають бути доопрацьовані та удосконалені за зразком США та Англії.

Вважаємо за можливе приєднатися до останнього твердження з огляду на таке.

Інститут показань з чужих слів імплементований українським законодавцем саме із законодавства цих країн, тому для ефективного його використання необхідно використати досвід США та Англії повною мірою, а відповідні положення у КПК України мають бути наближені до Федеральних Правил про Докази США та Закону про кримінальне правосуддя Англії. До того ж можливість використання показань з чужих слів у доказуванні у кримінальному провадженні передбачено практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка є частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України та ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ»), а кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з її урахуванням (ч. 5 ст. 9 КПК України).

У кримінальному процесуальному законодавстві США та Англії заборонено використання свідчень з чужих слів, проте водночас закріплено численні винятки з цього положення, а також умови визнання їх допустимими доказами. Своєю чергою у законодавстві України одним з процесуальних джерел доказів є показання (ч. 2 ст. 84 КПК України), різновидом яких є показання з чужих слів. Тому у виняткових випадках відповідно до ст. 97 КПК України показання з чужих слів є також допустимими доказами. Але є і низка відмінностей у законодавстві порівнюваних країн, що спричиняють різне застосування цих положень.

Так, згідно з ч. 1 ст. 97 КПК України показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Відповідно до ст. 8 Правил США “hearsay” (доказ, заснований на чутках) – це твердження, відмінні від показань заявника під час слухання справи, які представлені для того, щоб довести істинність положень, про яке йдеться у відповідному твердженні. Такі докази включають усні і письмові твердження, а також невербальні дії, якщо вони передбачають твердження. Подібне розуміння цього виду доказу існує і в Англії. Причому в Законі про кримінальне правосуддя передбачено два аспекти: загальну заборону використання відомостей, джерело походження яких невідоме і які не можуть бути перевірені за допомогою перехресного допиту; а також право свідка не надавати будь-яких свідчень у передбачених законом випадках [1, с. 178].

З аналізу визначення цього інституту у законодавстві розглядуваних країн вбачається, що у США та Англії здебільшого подаються письмові докази через свідків, які дають свідчення про достовірність відомостей у цих матеріалах. До того ж письмова форма передбачає офіційність такого документа, тобто юридичну значущість. Це можуть бути протоколи допитів померлих осіб або осіб, місцезнаходження яких неможливо встановити. Це також різні документи (платіжні документи, контракти тощо), письмові висновки експертів, доповідні записки, акти ревізій і т.д., автори яких не викликаються до суду для перехресного допиту. Таким чином, у поняття “hearsay” включаються документи, складені іншими особами [2, с. 258–259]. В Україні ж це висловлювання, щодо якого хоч і передбачено усну, письмову або іншу форму, проте воно може бути засновано на будь-чому, наприклад, на думках, почуттях тощо, тобто відсутня обов’язкова обґрунтованість. Тому необхідно, щоб отримані відомості ґрунтувалися на відомостях, отриманих від першоджерела та були підтверджені ним юридично. Навіть якщо йдеться про показання як усний спосіб вираження інформації, вони мають бути такими, справжніми і достовірними яких можна перевірити. У разі, коли це неможливо гарантією справжності і достовірності таких показань може бути попередження особи, яка їх надає, про

відповідні правові наслідки, наприклад, притягнення її до відповідальності, встановленої законом.

З огляду на це цікавим є такий факт, що у США та Англії термін “hearsay” перекладається як доказ, заснований на чутках; в Україні ж з буквального тлумачення положень ст. 97 КПК України вбачається, що показання з чужих слів – переказ слів іншої особи, а не чутки, позаяк законодавець передбачає існування відомого першоджерела, а саме особи, яка надала первинні пояснення, тобто в цьому разі не йдеться про інформацію, джерело якої лишається невідомим. Проте у США та Англії такі «чутки» завжди є юридичними фактами, а в Україні, навіть, попри досконаліше визначення у КПК України, допускається їх необґрунтованість, що є досить суперечливим положенням і порушує логіку імплементатії.

Іншим дискусійним питанням, яке впливає саме з порівняння відповідних положень України, США та Англії, є можливість визнання допустимим доказом показань з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Частина 7 ст. 97 КПК України містить пряму заборону на використання таких показань з чужих слів як доказів у кримінальному провадженні. Тоді як в Англії та США така можливість передбачена. Особливе місце в англійському праві займає визнання вини обвинуваченого, яке було повідомлене третім особам, зокрема посадовій особі правоохоронних органів. Умовами їх допустимості є добровільність такої заяви та дотримання прав цієї особи [1, с. 180].

Більшість вітчизняних науковців слушно зазначають, що, беручи до уваги українські реалії: рівень довіри населення до органів досудового розслідування, ефективність та законність діяльності цих органів, заборона щодо визнання допустимими доказами показань з чужих слів, якщо вони отримані і надані слідчим, прокурором або співробітником оперативного підрозділу, є правомірною та об’єктивною.

Водночас, на нашу думку, спірним залишається питання щодо поширення дії положень ч. 7 ст. 97 КПК України на показання з чужих слів, наданих іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Адже, справді, слідчий, прокурор, співробітник оперативного підрозділу як сторона обвинувачення можуть бути упередженими у такій ситуації, проте інша особа, яка розуміється як третя особа, не має власного процесуального інтересу. Наприклад, особа, яка є першоджерелом, з власних мотивів та за власним бажанням, урахуовуючи ситуацію, що склалася, повідомляє певну інформацію співробітникам органу досудового розслідування, свідком чого стала інша особа у розумінні ч. 7 ст. 97 КПК України. Оскільки апріорі слідчий, прокурор, співробітник оперативного підрозділу не є належним суб’єктом надання ані показань у порядку ст. 95 КПК України, а тим паче показань з чужих слів (ст. 97 КПК України), що пов’язано з тим, що вони мають інший статус у кримінальному провадженні та це заборонено у ч. 7 ст. 97 КПК України, саме показання таких інших осіб можуть стати допоміжними засобами встановлення обставин кримінального провадження, адже вони також безпосередньо сприймали інформацію від першоджерела.

Таким чином, вважаємо, що у КПК України має бути передбачена можливість використання показань з чужих слів, що даються іншою особою, якщо їй стала відома інформація від першоджерела, навіть за умови, що ці відомості передавалися не їй, а слідчому, прокурору чи

співробітнику оперативного підрозділу. Забезпечується така можливість дією положення ч. 6 ст. 97 КПК України, оскільки у будь-якому разі показання з чужих слів мають бути підтверджені іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 ст. 97 КПК України. Окрім цього, вони не можуть бути вирішальними та єдиними під час винесення судового рішення. На це також неодноразово звертав увагу ЄСПЛ.

Так, у п. 55 рішення у справі «Корнев і Карпенко проти України» (Заява № 17444/04) від 21.10.2010 р. суд визначив, що «за певних обставин може виникнути потреба послатися на показання, отримані на стадії досудового слідства. Якщо підсудному було надано відповідні й належні можливості заперечити такі показання, чи то у разі їх надання, чи на пізнішому етапі, прийняття їх як доказів не суперечитиме саме по собі вимогам пп. 1 і 3(d) ст. 6 Конвенції. Але з цього випливає, якщо засудження винятково або вирішальною мірою ґрунтується на показаннях особи, допитати яку чи домогтися допиту якої підсудний не мав можливості ані під час досудового слідства, ані під час судового розгляду, права захисту виявляються обмеженими тією мірою, що є несумісною з гарантіями, передбаченими ст. 6 Конвенції» [3].

Проте варто взяти до уваги, що ЄСПЛ у своїй практиці може й відступити від вищезазначеної позиції. Зокрема, у рішенні у справі «Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства» (Заява № 26766/05 – 22228/06) від 15.12.2011 р. суд визначає так: «засудження, яке ґрунтувалося винятково або вирішальною мірою на твердженнях свідка, відсутнього у суді, якого обвинувачений не мав можливості допитати під час слідства або судового розгляду, як правило, вважалося би несумісним з вимогами справедливості відповідно до ст. 6 («єдиного або вирішального правила»). Однак це правило не було абсолютним і не мало застосовуватися у спосіб, який не враховував обставин і ігнорував специфіку конкретної правової системи, оскільки це перетворило б правило на тупий і нерозбірливий інструмент, який суперечив би традиційному способу, з допомогою якого Суд підходить до розгляду питання загальної справедливості провадження, а саме зважування конкуруючих інтересів сторони захисту, потерпілого, свідків, публічного інтересу в ефективному здійсненні правосуддя. Відповідно, навіть якщо показання з чужих слів були єдиним чи вирішальним доказом проти підсудного, то їх прийняття як доказу не спричинило б автоматичного порушення п. 1 ст. 6. Водночас, якщо засудження ґрунтувалося виключно або вирішальною мірою на показаннях свідків, які були відсутні в суді, Суд мав піддати провадження детальній перевірці. Через небезпеку, пов'язану з прийняттям таких доказів, дуже важливим фактором було зважування у загальному масштабі, який вимагав досить урівноважуючих факторів, включаючи наявність сильних процесуальних гарантій. Питання у кожній справі полягало у тому, чи мали місце достатні урівноважуючі фактори, зокрема заходи, які дозволяли зробити справедливий і правильну оцінку наявності достовірності доказів» [4].

Отже, наявні випадки, коли показання з чужих слів, будучи єдиним чи вирішальним доказом проти підсудного, не порушують п. 1 ст. 6 Конвенції, але для цього має бути здійснена додаткова детальна перевірка всього провадження, під час якої будуть відшукані інші урівноважуючі фактори, що забезпечать справедливість кримінального провадження загалом.

Інше суперечливе положення, яке, на думку авторів, насправді є визначним та вирішальним, міститься у ч. 4 ст. 97 КПК України. У цій статті визначено, що суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх як докази. Вважаємо, що це

є ключовим моментом визнання показань з чужих слів допустимим доказом у кримінальному провадженні. Оскільки, якщо сторони кримінального провадження погоджуються визнати показання з чужих слів доказом, то таким чином ними компенсується сумнівність таких показань, позаяк лише консенсусом, ураховуючи думку одна одною, вони допускають ці відомості у доказування. Отже, якщо хоч одна сторона не погоджується визнавати такі показання допустимими доказами, суд не може визнати ці показання з чужих слів доказом у цьому кримінальному провадженні. Це пов'язано з тим, що консенсус у доказуванні в науці кримінального процесу, будучи спрямований на розвиток змагальності судового провадження, певною мірою врівноважує права сторони захисту поряд із стороною обвинувачення і тому може бути віднесений до переваг сторони захисту. Тобто вимога, передбачена у ч. 4 ст. 97 КПК, є основною та вирішальною, першочергово має бути врахована саме вона. І лише після того, як сторони погодяться про визнання показань з чужих слів доказом, суд буде перевіряти наявність інших умов, які він зобов'язаний врахувати на підставі ч. 2 ст. 97 КПК України.

У цьому контексті також треба зазначити, що КПК не зобов'язує суд визнавати показання з чужих слів доказами, а лише наділяє його такими повноваженнями, що може бути здійснено, навіть якщо сторони згодні з тим, аби вони були допущені. З огляду на критерії, викладені у ч. 5 ст. 97 КПК, зокрема, те, що суд має право визнати доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана, суд може дійти висновку про недопустимість таких показань навіть за умови, що сторони не заперечують проти їх допущення [5, с. 255].

Аналіз судової практики України в частині вирішення цього питання дає змогу констатувати відсутність єдиного підходу до застосування ч. 4 ст. 97 КПК України.

Так, наприклад, Апеляційний суд Одеської області в ухвалі від 11.06.2015 р. (справа № 520/14721/13-к, провадження № 11-кп/785/309/15) виключив з мотивувальної частини вироку суду першої інстанції показання з чужих слів на підставі того, що такі показання не були погоджені сторонами, а тому є недопустимими [6].

Так само Апеляційний суд Вінницької області в ухвалі від 24.09.2015 р. (справа № 127/11102/14-к, провадження № 11-кп/772/854/2015) зазначив, що вважає обґрунтованою апеляційну скаргу адвоката в частині того, що у вмотивуванні висновку щодо наявності вини обвинуваченого суд першої інстанції безпідставно послався на показання свідка – матері потерпілого, позаяк вона не була свідком вищезазначених подій, а показання в суді першої інстанції давала зі слів невістки та іншої особи. Відповідно до ч. 4 ст. 97 КПК суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами. Як видно з матеріалів провадження, сторона захисту такої згоди не давала. За таких обставин апеляційним судом не можуть братися до уваги показання свідка, а тому мають бути виключені з вироку як посилання на доказ вини обвинуваченого у скоєнні інкримінованого йому злочину [7].

Шевченківський районний суд м. Києва у вироку від 01.02.2018 р. (справа № 761/24697/15-к, провадження № 1-кп/761/145/2018) не вважає доказом вини або невинуватості показання потерпілого в частині того, що начебто перед смертю його син зазначив, що тілесні ушкодження йому наніс якийсь хлопець, оскільки відповідно до вимог ч. 4 ст. 97 КПК України суд не може вважати допустимим доказом показання з чужих слів за відсутності умови погодження сторін на визнання вказаних показань доказом [8].

Своєю чергою Токмацький районний суд Запорізької області у вироку від 05.07.2018 р. (справа № 328/1909/17,

%D1%96%20%D0%A2%D0%B0%D1%85%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%22],%22itemid%22:[%22001-118413%22]] (дата звернення 08.10.2018).

5. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред.: О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк. Харків: Фактор, 2013. С. 1072.

6. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 24.09.2015 р. (справа № 127/11102/14-к, провадження № 11-кп/772/854/2015, провадження № 11-кп/785/309/15). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51685180> (дата звернення: 10.11.2018).

7. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 11.06.2015 р. (справа 520/14721/13-к, провадження № 11-кп/772/854/2015). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45440643> (дата звернення: 10.11.2018).

8. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 01.02.2018 р. (справа № 761/24697/15-к, провадження №1-кп/761/145/2018). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72560358> (дата звернення: 16.11.2018).

9. Вирок Токмацького районного суду Запорізької області від 05.07.2018 р. (справа №328/1909/17, провадження № 1-кп/328/23/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7511905> (дата звернення: 21.10.2018)

10. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 30.10.2018 р. (справа № 404/431/18, провадження № 1-кп/404/308/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77481133> (дата звернення: 16.11.2018)

11. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 21.08.2018 р. (справа № 511/754/17, провадження № 11-кп/785/817/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76068019> (дата звернення: 16.11.2018)

12. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. №. 1. С. 151–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_1_21 (дата звернення: 16.11.2018)

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Панова Аліса Віталіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Скідан Наталія Віталіївна – студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Panova Alisa Vitaliivna – PhD in Law, Assistant at the Department of Criminal Procedure and Investigative Activities of Yaroslav Mudryi National Law University

alice.panova.1991@gmail.com

Skidan Natalya Vitaliivna – Student of the Investigation and Criminalistics Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

nataly.skidan@gmail.com